

УДК 338.439.22:628.4.032

*Горобець О.В.,
к.е.н., доцент кафедри економіки природокористування та
менеджменту лісового господарства,
Житомирський національний агроекологічний університет*

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ВІДХОДІВ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ТА ВИБІР РЕГУЛЯТОРІВ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ

Постановка проблеми. Сталий розвиток сільських територій неможливий без вирішення еколого-економічних і соціальних проблем, пов'язаних із накопиченням твердих побутових відходів (ТПВ). Не зважаючи на певні позитивні зрушення, які відбулися у сфері поводження з відходами, зокрема, впровадження у 185 населених пунктах країни роздільного збирання ТПВ, збільшення кількості сміттесортувальних ліній та обсягів утилізованих відходів [1], сільські території залишаються практично не охопленими послугами зі збирання та вивезення побутових відходів. Внаслідок неналагодженої системи поводження з ТПВ, а також низької екологічної культури населення утворюється значна кількість стихійних звалищ, які спричиняють шкідливий вплив на усі компоненти природного середовища та здоров'я людей. Отже, існує нагальна потреба підвищення ефективності управління процесами поводження з ТПВ на сільських територіях.

Одним із чинників, що значно ускладнює державне регулювання поводження з відходами, є їх різноманітність. До різних відходів необхідно застосовувати різні способи їх знешкодження і переробки, що, в свою чергу, вимагає застосування відповідних економічних та адміністративних регуляторів. Підбір таких регуляторів необхідно здійснювати на основі класифікації відходів. Саме тому однією з важливих складових управління поводженням з відходами є їх класифікація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі існують різні види класифікацій відходів, але більшість із них передбачає розподіл на відходи виробництва та споживання [2, с. 99; 3, с. 174]. А. К. Запольський та А. І. Салюк пропонують здійснювати класифікацію відходів за такими ознаками: місцем утворення, можливістю переробки, агрегатним станом, токсичністю [4, с. 107]. Пропонується класифікація відходів згідно з принципом відповідності між ресурсною цінністю відходів, їх небезпечними властивостями та можливістю утилізації [5]. Існують також класифікації, що враховують біологічний, економічний та соціальний ефект забруднювачів навколишнього середовища, до яких можна віднести і відходи [6, с. 88-89].

Для відходів, що утворюються на сільських територіях, науковцями пропонується така класифікація: побутові; відходи біологічного походження; відходи виробничого походження [7, с. 64]. Що стосується твердих побутових відходів, які утворюються в особистих селянських господарствах (ОСГ), то їх класифікацію дотепер не розроблено. Потребує удосконалення також схема вибору економічних та адміністративних регуляторів щодо поводження з твердими побутовими відходами особистих селянських господарств.

Постановка завдання. Мета статті – розробити еколого-економічну класифікацію твердих побутових відходів, що утворюються в особистих селянських господарствах, та удосконалити схему вибору економічних і адміністративних регуляторів щодо поводження з такими відходами.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день в Україні не налагоджена чітка система управління ТПВ: в Законі України «Про відходи» відсутнє навіть поняття «управління відходами». Поняття «поводження з відходами» є діями, спрямованими на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення, сортування, зберігання, оброблення, перероблення, утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення [8]. Аналіз нормативного забезпечення процесів поводження з твердими побутовими відходами в Україні дозволяє зробити висновок, що найбільша кількість нормативно-правових актів у сфері поводження з ТПВ присвячена регулюванню процесів збирання, перевезення та захоронення відходів. Проте нормативне забезпечення заходів, спрямованих на запобігання та мінімізацію утворення побутових відходів, а також їх утилізацію, розроблене недостатньо. Чинні нормативні акти орієнтовані, в основному, на виробників, та не стимулюють населення, у т.ч., власників ОСГ, щодо скорочення обсягів утворення відходів, зменшення кількості небезпечних компонентів у побутових відходах та екологічно безпечного поводження з ними.

Саме тому пріоритетним напрямом удосконалення законодавства повинне стати нормативне забезпечення заходів, спрямованих на запобігання чи мінімізацію утворення ТПВ, зменшення їх токсичності та стимулювання використання відходів як вторинних ресурсів. Державне регулювання цих процесів повинне здійснюватись на основі класифікації відходів.

Згідно з Європейською класифікацією відходів, їх поділяють на безпечні і небезпечні. Головна різниця між такими відходами – ступінь впливу на довкілля і необхідні технології переробки та утилізації. Перелік видів небезпечних відходів наведений у Директиві 91/689/ЄЕС про небезпечні відходи, яка визначає 40 видів таких відходів і 14 критеріїв, за якими відходи належать до класу небезпечних [9]. Однак положення цієї Директиви не поширюються на побутові відходи. Відповідно до Жовтого переліку відходів [10], який відображає європейський підхід до визначення небезпечних відходів згідно із Базельською конвенцією 1989 р., до якої приєдналася і Україна, ТПВ належать до відходів, які потребують окремого розгляду (розділ Б Жовтого переліку відходів). Проте окремі компоненти, що входять до складу ТПВ, у разі їх окремого збирання можна віднести до Зеленого переліку відходів [10].

Враховуючи наведені вище класифікації та еколого-економічні аспекти поводження з відходами, пропонується поділяти тверді побутові відходи, що утворюються в ОСГ, на три групи: інертні (тобто такі, що не є небезпечними) і малонебезпечні ресурсоцінні компоненти; небезпечні ресурсоцінні компоненти; небезпечні компоненти, що не є ресурсоцінними (рис. 1). Таким чином, в основу запропонованої класифікації твердих побутових відходів покладено дві ознаки: ступінь негативного впливу на довкілля та можливість використання відходів у якості вторинних ресурсів.

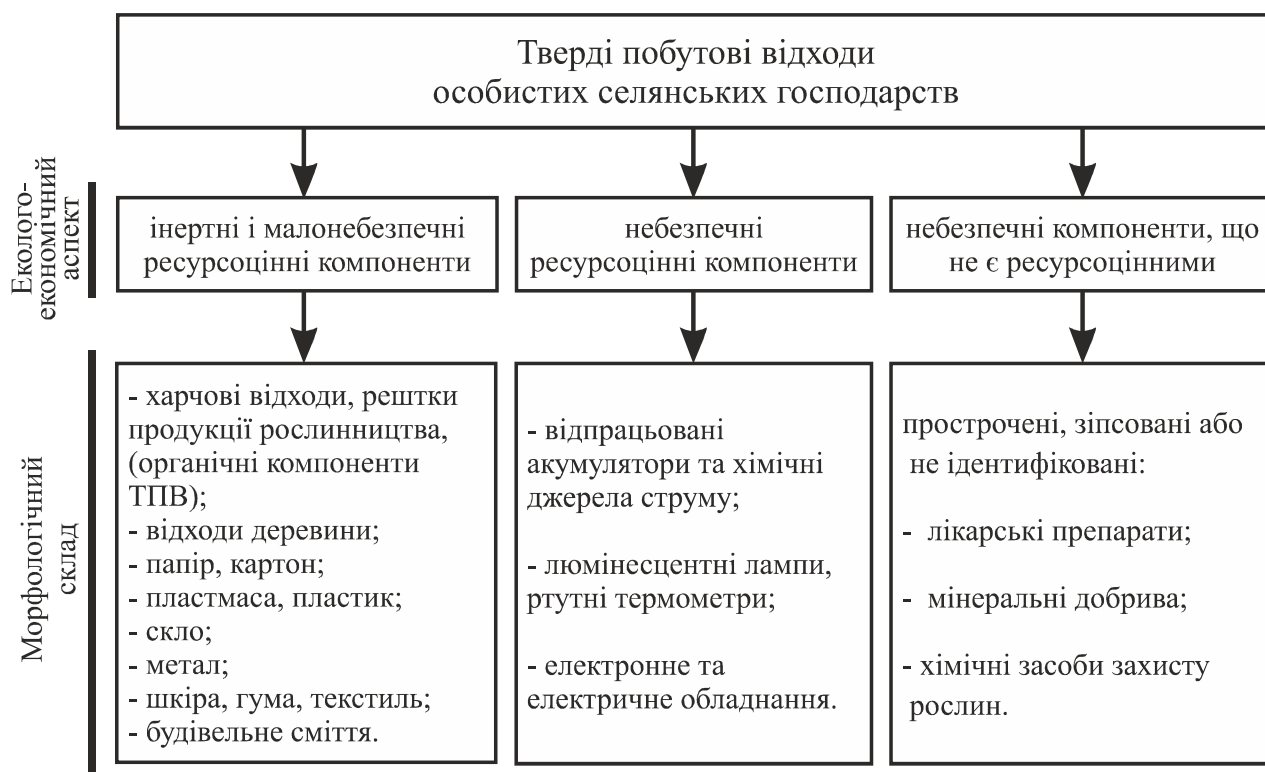


Рис. 1. Класифікація твердих побутових відходів ОСГ

Джерело: власні дослідження

Згідно з «Методикою роздільного збирання твердих побутових відходів» [11], до ресурсоцінних відносять такі відходи, які можуть бути використані у промисловості як вторинна сировина або з яких можна безпосередньо виготовити продукти, що знайдуть своє застосування. До небезпечних компонентів відходів відносять такі, що мають фізичні, хімічні, біологічні чи інші небезпечні властивості, які створюють або можуть створити значну небезпеку для навколишнього природного середовища і здоров'я людини та які потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними [8]. Проте серед цих компонентів також можна виділити ресурсоцінні, зокрема, відпрацьовані акумулятори, люмінесцентні лампи, електронне та електричне обладнання.

Відповідно до розробленої класифікації відходів пропонується здійснювати вибір адміністративних та економічних регуляторів щодо поводження з твердими побутовими відходами особистих селянських господарств. Серед адміністративних регуляторів потрібно зазначити наступні: заборону спалювання ТПВ на відкритому повітрі з метою знищення; попередження та штрафи за порушення правил поводження з ТПВ та порушення правил благоустрою населеного пункту (зокрема, створення несанкціонованих звалищ відходів); спостереження та контроль стану довкілля під час збирання, зберігання, транспортування, утилізації та видалення ТПВ; маркування окремих видів продукції (зокрема, виробів із пластмаси), тари та упаковки у процесі їх виготовлення з метою

ідентифікації під час сортування відходів; інформування населення про негативний вплив відходів на стан довкілля та здоров'я людей.

Для здійснення ефективного державного регулювання у сфері поводження з відходами необхідне збалансоване поєднання структурного і безструктурного способів управління, що передбачає доповнення адміністративних інструментів економічними [12]. До них доцільно віднести: пільговий тариф за роздільне збирання ТПВ; диференційовану плату в залежності від обсягу утворених відходів; матеріальне стимулювання громадян, які виявили порушення законів у сфері поводження з ТПВ. Застосування зазначених економічних регуляторів стимулюватиме зацікавленість членів ОСГ у зменшенні обсягів утворення відходів, здійсненні роздільного збирання окремих компонентів ТПВ, підвищенню громадянської активності у сфері поводження з відходами.

Стосовно ресурсоцінних компонентів (як інертних і малонебезпечних, так і небезпечних), до них, окрім наведених вище, доцільно також застосовувати такі адміністративні й економічні регулятори: заборону знищення ресурсоцінних компонентів та організацію пунктів їх прийому; заборону змішування органічних компонентів з іншими компонентами ТПВ та організацію їх роздільного збирання; інформування населення щодо безпечних методів утилізації ресурсоцінних компонентів ТПВ, зокрема, використання біологічних методів утилізації органічних відходів; стимулювання залучення населення до збирання і заготівлі ресурсоцінних компонентів як вторинної сировини, а також впровадження авансово-заставної системи збирання тари.

Із адміністративних регуляторів, які пропонується застосовувати до небезпечних компонентів (як ресурсоцінних, так і компонентів, що не є ресурсоцінними), потрібно відзначити: заборони на змішування небезпечних компонентів з іншими компонентами ТПВ та організацію пунктів їх прийому; заборону захоронення небезпечних компонентів на сільських звалищах; обмеження використання мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин, зокрема, на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення; інформування населення щодо переваг використання органічних добрив у сільському господарстві.

До економічних інструментів, які доцільно застосовувати щодо зазначених компонентів ТПВ, належать: авансово-заставна система збирання використаної продукції, що представляє собою небезпечні відходи, (зокрема, акумулятори, хімічні джерела струму); стимулюючі ціни на продукцію рослинництва, яка вирощена без використання мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин; екологічний податок на мінеральні добрива та хімічні засоби захисту рослин тощо.

Зауважимо, що більшість із запропонованих інструментів державного регулювання спрямовані на запобігання утворенню небезпечних компонентів у складі твердих побутових відходів особистих селянських господарств та на стимулювання екологічно безпечного поводження з відходами. Згідно з європейською «ієрархією відходів» (тобто, варіантами способів поводження з ними) [13], саме запобігання утворенню відходів або мінімізація їх утворення у джерелі (у тому числі, шляхом повторного використання матеріалу або предмета замість його викидання як відходів) вважається найкращою альтернативою.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, запропонована еколого-економічна класифікація твердих побутових відходів особистих селянських господарств дозволяє враховувати екологічний (ступінь негативного впливу відходів на довкілля) та економічний (можливість використання відходів у якості вторинних ресурсів) аспекти проблеми поводження з побутовими відходами. Розроблена класифікація дозволяє удосконалити схему вибору економічних та адміністративних регуляторів щодо поводження з твердими побутовими відходами особистих селянських господарств і призначена для використання органами місцевого самоврядування. Застосування запропонованих регуляторів сприятиме більш ефективному вирішенню проблеми поводження з побутовими відходами на сільських територіях.

Бібліографічний список

1. Стан сфери поводження з побутовими відходами в Україні за 2012 рік : інформація Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minregion.gov.ua/zhkh/Blahoustri-terytoriy/stan-sferi-povodzhennja-z-pobutovimi-vidhodami-v-ukraini-za-2012-rik/>
2. Білявський Г. О. Основи екології: теорія та практикум : [навчальний посібник] / Білявський Г. О., Бутченко Л. І., Навроцький В. М. – К. : Лібра, 2002. – 352 с.
3. Бобылев С. Н. Экономика природопользования : [учебник] / С. Н. Бобылев, А. Ш. Ходжаев. – Москва, 2003. – 567 с.
4. Запольський А. К. Основи екології : [підручник] / А. К. Запольський, А. І. Салюк ; [за ред. К. М. Ситника]. – К. : Вища шк., 2001. – 358 с.
5. Братчиков В. Г. Управление отходами производства и средства его обеспечения / Братчиков В. Г., Рудой Ю. С., Моторин Е. М. – К. : Знание, 1998. – 12 с.

6. Зіновчук Н. В. Екологічна політика в АПК: економічний аспект / Н. В. Зіновчук. – Львів : Львівський держ. аграр. ун-т, ННБК «АТБ», 2007. – 394 с.
7. Державне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища : [кол. моногр.]. – К. : НДІ «Укргропродуктивність», 2007. – 183 с.
8. Про відходи : Закон України від 03.05.1998 № 187/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187/98-вр>
9. Директива № 91/689/ЕЭС Совета Европейских Сообществ «Об опасных отходах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_896
10. Про затвердження Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням і Жовтого та Зеленого переліків відходів : Постанови Кабінету Міністрів України від 13 липня 2000 р. № 1120 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1120-2000-п>
11. Про затвердження Методики роздільного збирання побутових відходів : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 01.08.2011 № 133 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1157-11>
12. Горобець О. В. Напрями удосконалення управління поводженням з відходами в Україні / О. В. Горобець // Економіка. Управління. Інновації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2013_1/index.htm
13. Міщенко В. С. Проблеми імплементації європейського законодавства у сфері поводження з відходами / В. С. Міщенко, Г. П. Виговська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://waste.ua/cooperation/2007/theses/>

Анотація

Розроблено еколого-економічну класифікацію твердих побутових відходів, в основу якої покладено дві ознаки: ступінь негативного впливу на довкілля та можливість використання відходів у якості вторинних ресурсів. Згідно з цією класифікацією тверді побутові відходи, що утворюються в особистих селянських господарствах, пропонується поділяти на три групи: інертні та малонебезпечні ресурсоцінні компоненти; небезпечні ресурсоцінні компоненти; небезпечні компоненти, що не є ресурсоцінними. Запропонована схема вибору державних регуляторів дозволить застосовувати ефективні адміністративні та економічні інструменти для вирішення еколого-економічних проблем, пов'язаних із твердими побутовими відходами особистих селянських господарств.

Ключові слова: *тверді побутові відходи, класифікація відходів, поводження з відходами, адміністративні та економічні інструменти державного регулювання.*

Аннотация

Разработана эколого-экономическая классификация твердых бытовых отходов, в основу которой положены два признака: степень негативного влияния на окружающую среду и возможность использования отходов в качестве вторичных ресурсов. Согласно этой классификации твердые бытовые отходы, образующиеся в личных крестьянских хозяйствах, предлагается подразделять на три группы: инертные и малоопасные ресурсоценные компоненты; опасные ресурсоценные компоненты; опасные компоненты, которые не являются ресурсоценными. Предложенная схема выбора государственных регуляторов позволит использовать эффективные административные и экономические инструменты для решения эколого-экономических проблем, связанных с твердыми бытовыми отходами личных крестьянских хозяйств.

Ключевые слова: *твёрдые бытовые отходы, классификация отходов, обращение с отходами, административные и экономические инструменты государственного регулирования.*

Annotation

Ecological and economic classification of solid consumer waste being based on two features, specifically, the degree of negative impact on the environment and the use of waste as a secondary resource, is developed. According to this classification the solid consumer waste of individual farms is proposed to divide into three groups: inert and low-hazard resource valuable components; hazardous resource valuable components; hazardous components that are not resource valuable. The proposed selection scheme of state regulators enables to use the efficient administrative and economic instruments to solve environmental and economic problems concerning waste management of individual farms.

Key words: *solid consumer waste, waste classification, waste management, administrative and economic tools of government regulation.*